

9. Самойлова М. Н. Языковая ситуация и языковая политика в современном обществе // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. — Сер. 2: Языкознание. — 2009. — № 1.
10. Richards J. C., Platt J., Platt H. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. — S. L., 1999.
11. Словарь социолингвистических терминов / Отв. ред. В. Ю. Михальченко. — М., 2006.
12. Абрамова Е. И., Ощепкова В. В. Англо-валлийские культурно-языковые контакты и их влияние на формирование языковой ситуации в Уэльсе // Вестник МГОУ (Московского государственного областного университета). Сер. «Лингвистика». — 2012. № 6.
13. Нозимов А. А. Языковая ситуация в современном Таджикистане: состояние, особенности и перспективы развития // Автореф. дис. доктора филол. наук. — Душанбе, 2010.
14. Самойлова М. Н. Языковая ситуация и языковая политика в современном обществе // Вестник Волгоградского государственного университета. — Сер. 2 «Языкознание». — 2009. № 1.
15. Суходоева Т. А. Языковые контакты в условиях активного доминирования мажоритарного языка над миноритарным: На примере взаимодействия луизианского варианта французского языка с английским языком : Дис. ... канд. филол. наук. — Ульяновск, 2006.
16. Разумова Л. В. Соотношение понятий «региональный» / «миноритарный» язык // Гуманитарный вектор. — 2011. № 2.

УДК 811.14.04/811.14.06 : 811'162.3

Ващенко О.О.
(Київ, Україна)

**СТАРО- ТА НОВОГРЕЦИЗМИ
У СКЛАДІ ЧЕСЬКОГО ЛЕКСИКОНУ
(історичний, культурологічний
та мовознавчий аспекти дослідження)**

Стаття присвячена історії появи, адаптації та відродження старих грецизмів у чеській мові, створенню чеських неологізмів на основі грецьких морфем. Проводиться порівняльний аналіз тлумачень слів у різних чеських лексикографічних джерелах.

Ключові слова: запозичення, дивергентне запозичення, грецизм, еллінізм, інвазія.

Статья посвящена истории появления, адаптации и возрождения старых грецизмов в чешском языке, созданию чешских неологизмов на основе греческих морфем. Проводится сравнительный анализ значений слов в различных чешских лексикографических источниках.

Ключевые слова: заимствование, дивергентное заимствование, грецизм, эллинизм, инвазия.

© Ажнюк Б.М., 2012

The article is devoted to the history of appearance, adaptation and revival of old Greek words, creating Czech neologisms based on the Greek morphemes. It examines the ways of entering Hellenism into the Czech language.

Keywords: *adoption, divergent adoption, Greek words, Hellenism, invasion.*

Здавна носії різних мов спілкуються між собою: налагоджують політичні та економічні стосунки, обмінюються культурними досягненнями. Унаслідок таких контактів відбувається процес лексичної конвергенції, результатом якої спочатку стала поява слів іншомовного походження, а згодом – і запозичень. Саме наявність запозичених лексем, сталих виразів, афоризмів «готує» кардинальні зміни, що впливають на мовну картину світу [1: 43; 2: 86–87].

У чеській лексикології розрізняють поняття: «іншомовні слова» (ч. *cizí slova*), які вважаються словами іншомовного походження, та «запозичення» (ч. *přejatá slova, přejímka, vŕpůjčka*), котрі розглядаються як складові чеського лексичного складу. «Чужинність» останніх у мові не відчувається, особливо коли йдеться про старі запозичення. Основою такого розподілу є ступінь адаптації певної лексики на різних рівнях граматичної системи чеської мови [3: 170–171]. П. Гаузер зазначав, що в мовознавчій літературі поняття іншомовних запозичень є неоднозначним: «Інколи слова адаптовані або ж частково адаптовані окреслюються як *запозичені*, а терміном *іншомовні* позначають ті, котрі не адаптувалися. Наведені терміни не є досконалими, оскільки слова обох типів є чужим і запозиченим» [4: 57]. У своїх працях про структуру запозичення В. Матезіус наголошував на тому, що клас слів, котрий сприймається як питомий, і клас, який сприймається як чужий, утворюють у мові два особливі стилістичні шари. Якщо відтінок «іншомовності» запозиченого слова зникне і, якщо згадані два шари зліються в один, то результатом цього стане уніфікація [5]. В. Матезіуса підтримали К. Гаузенблас і Я. Кухарж. На їхню думку, у чеській мові запозичених лексем набагато більше, ніж здається на перший погляд, через те «чужинність» слів можна розглядати у двох аспектах: з погляду походження, коли «чужим» буде вважатись кожне слово, котре чеська мова запозичила з іншої мови, та з погляду сучасної мови, коли «чужим» вважається лише те слово, котре самі носії мови, сприймають як «чужий» елемент [6: 267–281]. Учені констатують, що переважна більшість слів, які сприймаються сьогодні як «чужорідні тіла», мають іншомовне походження, але, з іншого боку існує багато слів, котрі кваліфікуються як власне чеські, хоча вони запозичені з інших мов. Так, до першої групи можна віднести наступні лексеми: *foyer, marketing, fotbal*, до другої, приміром, ч. *škola*, що увійшло через латинську мову (лат. *schola* зі с.-гр. *σχολή* «спокій, вільно») [там само].

Постає питання – який відсоток складають запозичення у словнику чеському мови? Відповіді науковців дещо відмінні. Так, опрацьовуючи етимологічний словник чеської мови І. Голуба й Фр. Копечного, російський лінгвіст О. М. Трубачов серед 4493 слів нарахував лише 177 власне чеських слів, що складає 3% чеського лексикону [7: 67]. Я. Кухарж у словнику чеської літературної мови в діапазоні слів *dějiny – děkovat* нарахував 74 і лише 10 з них були власне чеськими, у діапазоні *pijan – pilný* 106 слів, серед них іншомовних – 63, але в межах лексем *doba – dobrý* зафіксовано 87 власне чеських і лише 3 запозичені лексеми. І, як висновок, учений стверджує, що питома вага слів іншомовного походження складає трохи менше половини словникового складу мови [6: 276]. М.

Тешілова разом із колективом мовознавців, аналізуючи 10 000 найуживаніших у мові слів, констатувала, що серед них зафіксовано: латинізмів – 523 лексеми, еллінізмів – 288, германізмів – 171, галліцизмів – 152, італізмів – 36, англіцизмів – 30, русизмів – 10, слів з інших мов – 29, власних назв – 45. На підставі цього аналізу авторка дійшла висновку, що слова іншомовного походження складають приблизно 13% досліджуваної лексики [8: 112]. Однак, серед численних запозичень, що функціонують у сучасній чеській мові, є й такі, котрі входять до її активного лексичного фонду. До них належать старогрецизми та неологізми, утворені на основі грецьких морфем. Отже, *метою* нашого дослідження є вивчення шляхів засвоєння лексем грецького походження чеською мовою, незалежно від часу їх появи.

Історія появи перших старогрецьких одиниць тісно пов'язана з генезою чеського народу, а саме з політичним устроєм країни. Як свідчать історики, у IX ст. християнство до Богемії проникало двома шляхами: із заходу – під впливом Стародавнього Риму (богослужіння велося латиною), та зі сходу. І, хоча останній відбиток візантійського культурного впливу у чехів – старослов'янська літургія – зник наприкінці XI ст., згадки про нього все-таки збереглися [9]. Так, із IX ст. відомими є імена двох святих – *Svatý Konstantin* (с.-гр. Κωνσταντίνος) та *Svatý Metoděj* (с.-гр. Μεθόδιος). Цікавим є те, що на чеському мовному ґрунті вони набули специфічного звукового та графічного оформлення. Майже до половини XIX ст. ім'я св. *Kyřil* старочеською подавалося як *Crha*, що виникло з *Cyřill*¹ (с.-гр. Κύριλλος) а св. Мефодій – як с.-ч. *Strachota* [VW]. Фр. Копечни пояснює це тим, що с.-гр. лексема Μεθόδιος, потрапивши до латини, була хибно транслітерована (*metus*) і перекладалася як «страх» [PNJ].

Найдавнішою пам'яткою, в якій фігурує старогрецька лексема, є чеський релігійний спів «Hospodine, romilij nu!». Вона дійшла у вигляді рукопису X–XI ст. і вважається набутком місії Кирила та Мефодія. Як свідчить хроніка Козьми Празького від 1154 р., її співали прості люди вже на посвяті першого єпископа Детмара. Її, до речі, співають у храмах і дотепер. Твір закінчується християнським молитовним зверненням *Krleš* (ч. «Pane, smiluj se», котре є богемізованим утворенням–універбантом від с.-гр. κύριε ἐλέησον, що, у свою чергу, графічно трансформувалося в *Kyrie eleison, kyrieleison*², хоча, як відомо з вищезгаданої хроніки, існували й інші графічні варіанти: *kriles, kerleff, krleyff, krileff, kriles, kryeleff, krleff, krles* [GbSlov].

Іншими історичними джерелами, що зберегли старогрецизми, є перекладений з грецької мови збірник церковних правил і світських законів *Номозакон* (ч. *Nomokánon* – X ст.) та *Празькі глаголичні уривки гімнів грецького обряду* (ч. *Pražské hláholské zlomky*). Ці пам'ятки, датовані XI ст., написані старослов'янською мовою на двох пергаментних листках. До речі, сама назва *Nomokánon* є транслітерацією с.-гр. Νομοκάνων і складається з двох грецизмів: νομος «закон» та κανών «рівна палиця, правило, закон» – «закон-правило».

Опрацювавши чеські історичні джерела та лексикографічні джерела різних періодів, ми дійшли висновку, що, безсумнівно, найдавнішими є ті старогрецькі мовні одиниці, котрі чеська мова запозичила з перекладів Святого Письма, життійної літератури, створюючи, таким чином, шар *релігійно-богословської лексики*, як-от: *anděl* – ἄγγελος, *apokalypsa* – ἀποκάλυψις, *apoštol* – ἀπόστολος, *dogma* – δόγμα, *evangelia(um)* – εὐαγγέλιον та ін. [VW; MESJČ; RČES; PSJČ; SSJČ; ASCS]. Переважна більшість цих лексем мають

доволі вузьку сферу вжитку, проте деякі з них вийшли за межі певного сегменту, «емігрували» до розмовної мови та стали головним компонентом новостворених фразеологічних висловів. Наприклад, саме слово ч. *Bible* є прямим запозиченням зі с.-гр.: τὰ βιβλία мало початкове значення «свитки, книги, папір» і тривалий час розумілося як «Святе Письмо». Наразі, окрім основного значення, воно набуло нових відтінків і називає: 1) особу чи річ, яка користується визнанням, має великий авторитет; 2) товсту, об'ємну книгу [PSJČ]. У словнику чеської літературної мови фіксуються фразеологічні одиниці: вислів *mluvit jako bible* (дослівно – «говорити як по Біблії, по-вченому») та прислів'я *sedláku vidle a knězi Bible* (дослівно – «селянину вили, священику Біблія») [SSJČ].

Другу, найбільшу групу давнього чеського й сучасного чеського словника складають грецизми, котрі вважаються інтернаціональними, і є складовою чеського терміно-логічного вокабуляру, напр.: *psychologie, filosofie, archeologie, antropologie, etymologie, fyzika, astronomie, genetika* тощо. У свою чергу, кожна з цих наук теж має певний арсенал лексем–староеллінізмів. Наприклад, у галузі медицини були засвоєні такі терміни: *diaphragma, artérie, aorta, bakterie, anamnéza, prognóza* тощо; у галузі мовознавства: *syntax, theaurus, lexikon, synonymum, antonimum, ort(h)ografie, fonologie* тощо; у галузі літературознавства: *metafora, epigram, epigraf, poezie, epilog, prolog, strofa, chrestomatie, óda* та ін.; у музиці: *symfonie, melodie, baryton* тощо; в економіці: *monopol, syndikat, oligarchie* та ін.; у біології: *cyklámen, hyacint, eukalypt, kaktus, narcis, arašid, mandragora* та ін.; у зоології: *delfín, tygr, gorila, pelikán, chameleon* та ін.; у геології: *beryl, magnet, malachit, onyx* та ін.; у галузі спортивної термінології: *atlet, biatlon, olimpiada, pentatlon* та ін.; у суспільно-політичній сфері: *demokracie, monarchie, monarcha, charta, politika, hegemonie, patriota* і под. [MESJČ; RČES; PSJČ; SSJČ; ASCS]. Однак, деякі старогрецькі лексеми були запозичені в чеську мову безпосередньо з латинської, хоча фактично вони походять зі старогрецької. С. Жажка констатує, що, ті грецизми, котрі потрапили до мови через посередництво латини, все ж таки зберегли близьку до оригіналу грецьку вимову [10: 10]. Такі лексеми пропонують називати терміном «греко-латинізм». Хоча, на думку У. Мрозіцької, його використання допустиме лише при дослідженні штучних запозичень [11]. Ми ж пропонуємо такі грецизми називати дивергентними. За етимологічним словником Ī. Рейзека до цієї групи належать лексеми на зразок: *apokryf* < лат. *apocryphus* < с.-гр. ἀπόκρυφος, *cyklus* < лат. *cyklus* < с.-гр. κύκλος, *cypriš* < лат. *cypressus, cyparissus* < с.-гр. κυπαρίσσις, *elipsa* < лат. *ellipsis* < с.-гр. ἔλλειψις, *synagoga* < лат. *synagōga* < с.-гр. συναγωγή тощо [RČES].

Певну кількість лексем старогрецького походження ми відносимо до розряду європеїзмів, бо вони увійшли до чеської мови через посередництво кількох європейських мов. Наприклад, слово *ekonomie* з погляду етимології є еллінізмом і походить від с.-гр. *oikonoμία* «господарювання, адміністрація, розподіл», де *oikos* означає «дім, домашнє господарство», а *vóμος* – «маю у володінні, вправляю, відаю», але з погляду контактології його можна вважати і германізмом (нім. *Ökonomie*), і галліцизмом (франц. *économie*), і англіцизмом (англ. *economy*) [RČES: 153–154]. Таким чином, мовою-посередником є грецька, а дивергентне запозичення відбувалося через посередництво європейських мов-трансмiтерів.

Третю групу складають антропонiми. Ті самі переклади Євангелія, Житій Святих, творів античної літератури подарували чеській мові низку власних імен і дали можливість створити власне чеські деривати. Наприклад, від уже згаданого с.-гр. Κύριλλος

утворилося ч. *Cyrl* і похідні *Cyrilek*, *Cyrda*, *Cyra*, *Cýra*, *Cyroš*; від с.-гр. Στέφανος «вінок, переможний вінок, корона» > ч. *Štěpán* і похідні *Štěpánek*, *Štěpa*, *Štěpáneček*, *Štěpí*, *Štěpůnek*, *Štěpíček*, *Štěpínek*. Власна назва *Mikuláš* є формоутворенням від с.-ч. лексеми *Mikoláš*, котра, у свою чергу, походить від с.-гр. Νίκη λαός «переможець народів». Цим пояснюється поява в сучасній чеській мові низки скорочених та зменшувально-пестливих, розмовно-побутових варіантів імені: *Mikulášek*, *Mikuš*, *Míky*, *Mikeš*, *Míkisek*, *Míkša*, *Nikolasek*, *Nik*, *Níky*, *Kulíšek*, *Kulich*. Менш популярними є імена *Nikita*, *Evžen*, *Jeronym* та ін. [EKJ].

Деякі чеські чоловічі власні назви з'явилися в мові за рахунок калькування. Досліджуючи історію розвитку чеської мови, О. Гуер визначив, що ч. *blahoslaviti* є калькою с.-гр. εὐλογεῖν, яке, у свою чергу, утворилося із старослов'янського словотвірного компонента БЛАГО- і старочеського *sláva*, що призвело до появи чеського імені та прізвища *Blahoslav*, а також похідного *Blažek* [12: 21].

Серед жіночих імен можна згадати ім'я *Barbora* (інколи *Barbara*), що утворилося від с.-гр. Βαρβάρως (дослівно – «незрозуміло які», «іноземка»), а від нього похідні: *Bára*, *Barunka*, *Baruška*, *Barka*, *Barča*, *Barborka*. Старогрецьким за походженням є ім'я *Elena* < Ἑλένη «селена» (похідні *Elke*, *Elenka*, *Elen*, *Ela*, *Eleni*) або ж варіант *Helena* (похідні *Hela*, *Helenka*, *Helča*), *Agáta*, *Alexandra*, *Kristýna*, *Kyra* та ін. Загалом, в енциклопедії власних імен ми нарахували 65 імен грецького походження [EKJ].

Четверту групу, значно меншу за кількістю одиниць, складають крилаті вислови давньогрецьких мудреців, сентенції та фразеологічні одиниці, котрі увійшли до чеської мови через античну міфологію, напр.: *heuréka* (Архімед – «знайшов»), *próte filosofia* (Аристотель – «перша філософія»), *Ikarův pád*, *Pyrrhovo vítězství*, *Sysifovská práce*, *Panický strach*, *Tantalova muka*, *Augiášův chlév* тощо.

На одному чеському туристичному сайті «Greece Tours» у розділі «Zajímavosti o Řecku» зазначено, що Греція подарувала світові 51807 найуживаніших слів [13]. На жаль, на Інтернет-сторінці немає посилань, хто є автором цих підрахунків, та й ми аж ніяк не можемо бути впевненими в тому, що чеська мова запозичила до свого активного словника таку кількість лексичних одиниць, проте стверджуємо, що й донині старо- та новогрецизми складають чималий відсоток слів у чеському лексиконі.

Для перевірки такого твердження був проведений кількісний підрахунок лексем на літеру «А» за академічним словником іншомовних слів (видання 2001 року). З'ясувалося, що серед 3879 зафіксованих одиниць, слова грецького походження складають 1259 одиниць: *abiogeneze*, *abiogenní*, *abraxas*, *abysál*, *abysofobní* та ін; греко-латинізми – 270: *abakus*, *ablefarie*, *absorpciometr*; *acetamid* тощо; таких, що утворені штучно чи методом гібридизації (на базі морфем грецького походження) нарахована 241: *abilympiáda*, *abiolympiáda* (англ. + гр.), *abreografie* (БІ + гр.), *acetaldehyd* (лат. + араб. + гр.), *aerobus* (гр. + англ. < лат.), *aerofilatelie* (гр. + франц.), *aeroklub* (гр. + англ.), *aerolinie*, *aerolinka* (гр. + нім. < лат.) і т. п. [ASCS: 15–87]. Цей факт підтверджує думку про те, що із загальної кількості чеських слів на літеру «А» грецизми і грецькі морфемні становлять 46%. За рахунок цього, зокрема, виникла можливість утворити неологізми в сучасній чеській мові.

Слід зазначити, що останнім часом у чеській мові простежується досить показовий процес – інвазія старогрецизмів. Він характеризується повторним запозиченням у тій самій формі, але з іншим значенням, й у цьому процесі інші мови стають для чеської

мовами-трансмiтерами. Наочним прикладом такого явища може бути iсторiя грецького слова *ikona*. Його вiдродження вiдбулося за рахунок англiйської (а, точнiше, американського варiанту цiєї мови).

За етимологiчним словником Ї. Рейзека ч. *ikona* – це «образ Христа або святих (у православнiй церквi)». Лексема потрапила до мови через посередництво російської, зi старослов'янської мови *ikona, ikuna*, котра, у свою чергу, походить вiд середньогрецького слова *εἰκόνα*, i, вiдповiдно, вiд с.-гр. *εἰκόν* «образ, картина» [RČES: 234]. Хоча вона i вважається старогрецизмом, проте ани «Малий старочеський словник», ани «Електронний словник старочеської мови», ани «Словник старочеський» Я. Гебауера та «Словничок старочеської мови» Ф. Шiмека лексеми не фiксують. Натомiсть, словник-довiдник чеської мови, без етимологiчної довiдки, рееструє її зi значенням «образ Христа чи святих у християн схiдного обряду» [PSJČ]. Словник лiтературної чеської мови подає бiльш розгорнуту iнформацiю: з погляду морфологiї – спочатку слово вживалося у чоловiчому родi (*ikop, -u ч.р.); з погляду етимологiї – є еллiнiзмом, проте до мови потрапило через посередництво російської мови; з погляду номiнацiї – це «образ Христа або святих, намальованих, як правило, на дерев'янiй або металевiй дощечцi (у вiзантiйському чи схiднослов'янському стилi)» [SSJČ].

У наш час для старогрецизмiв характерним є розширення значень, якi були зафiксованi в лексикографiчних джерелах. Так, в «Академiчному словнику iншомовних слiв», реестрова одиниця тлумачиться i як комп'ютерний термiн. Вона супроводжується позначенням англ. < гр. i тлумачиться як «графiчний символ, пiктограма, що вказує на екранi комп'ютера програму, файл, функцiю комп'ютерної програми тощо» [ASCS: 320]. Вiд неї утворилися новi субстантиви *ikonomanie, ikon-menu*, зменшувально-пестливе *ikonka* та прикметник *ikonový* [SN1: 111]. У засобах масової iнформацiї розумiється як «iдол, символ, типовий представник чогось» [SN2: 170]. Сучасний стан чеської мови характеризується новими дериватами на зразок: *pop-ikona, gigaikona, ikoničnost, ikonický, ikonizování, ikonoklazmus* тощо [PSJČ; ASCS; SN1, SN2]. З цього ми робимо висновок, що соціальнi змiни у чеському суспiльствi зумовили активiзацiю дiї конвергенцiї та дивергенцiї в галузi комп'ютерної та лексики моди, сприяли вiдродженню старогрецизму *ikona* i розширенню його семантичного поля за рахунок чеських лексичних дивергентiв.

Суттєву роль у створенi богемiзованих новотворiв вiдiграють також i морфемнi грецького походження, якi широко використовуються у чеськiй науковiй термiнологiї. До таких вiдносяться: *bio-, hidro-, geo-, antropo-, chrono-, psicho-, mikro-, demo-, teo-, paleo-, neo-, makro-, poli(y)-, mono-, auto-, pseudo-, anti-, a-, -logie, -grafie, -metrie, -filie, -fobie, -os, -drom*. Проте сьогодні грецькi морфемнi вийшли за межi наукового сегменту й увiйшли до мови повсякденного вжитку. Чеськi ЗМI, а особливо реклама, ряснiють неологiзмами на кшталт: *elitofobie, pseudoaféra, bio-čaj, anti-hvězda, demoarchiv, mikroanekdota* тощо.

Таким чином, проведене дослiдження свiдчить про те, що: старо- та новогрецизми є невид'ємною частиною сучасного чеського лексикону; засвоєнi грецькi лексичнi одиницi функцiонують за тими ж граматичними законами, що й i власне чеськi; грецькi деривати, утримуючи статус iнтернацiональних, залишаються унiверсальним компонентом для створення неологiзмiв у сучаснiй чеськiй мовi.

ЛІТЕРАТУРА

1. Havránek B. Réponses aux questions du III Congrès International de Slavistes (Philologues slaves) à Belgrade, 1939. – S. 41–43.
2. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М.: Просвещение, 1972. – 253 с.
3. Svobodová D. Přejatá slova v češtině z pohledu uživatelů jazyka / Diana Svobodová // Český jazyk a literatura 7–8, roč. 51. – Praha: Fortuna, 2000/2001. – S. 170–178.
4. Hauser Př. Nauka o slovní zásobě: učebnice pro vys. školy / Přemysl Hauser. – 1. vyd. – Praha: SPN, 1980. – 192, [1] s.
5. Mathesius V. Cizí slova ze stanoviska synchronického / Vilém Mathesius. Čeština a obecný jazykozpyt. Soubor statí. – 1. vyd. – Praha: Melantrich, 1947. – S. 96–109.
6. Čeština za školou / Přípravil kolektiv bohemistů z Ústavu pro jazyk český ČSAV, filozofické fakulty UK aj. za hlavní redakce prof. dr. Karla Hausenblase, DrSc., a dr. Jaroslava Kuchaře, CSc. – Praha: Panorama, 1979. – 482, [1] s.
7. Трубачев О. Н. Принципы построения этимологических словарей славянских языков / О. Н. Трубачев // Вопросы языкознания. – 1957. – № 5. – С. 58–72.
8. Těšitelová M. O přejatých slovech v češtině z hlediska kvantitativního / Marie Těšitelová // Slovo a slovesnost : časopis pro otázky teorie a kultury jazyka 2, roč. 51. – Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1990. – S. 111–123.
9. Степовичъ А. Очеркъ исторіи чешской литературы / Составиль А. Степовичъ. Издание Кіевскаго Славянскаго Общества. – К.: Тип. Е. Т. Керерь Большая Владимірская ул., д. Сітовой, 1886. – 336 с.
10. Žaža S. Ruština a čeština v porovnávacím pohledu / Stanislav Žaža. – 2., přeprac. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 1999. – 122 s.
11. Мрозіцька У.Л. Інтра- та екстралінгвальні чинники розвитку мови- реципієнта (на матеріалі латинських запозичень в українській мові) Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Уляна Любомирівна Мрозіцька; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 18 с.
12. Гуйер О. Введение в историю чешского языка: Пер. с третьего чеш. издания доц. А. Г. Широковой / Под ред. и с предисл. проф. П.С. Кузнецова. Изд. 3-е, стереотипное / перевод О. Нугер Úvod do dějin jazyka českého. Třetí vydání. – Praha, 1946. / – М.: Изд-во иностр. лит., 1953. – 130 с.
13. Greece Tours. [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайту: <http://www.greece-tours.cz/zajimavosti-o-rectku/z-rectiny-pochazi-51807-slov/>. – Назва з екрана.
14. Паньків У. Л. Историчні джерела українських лексичних латинізмів / Уляна Любомирівна Паньків // Studia Linguistica. Випуск 5/2011. – С. 386–391. [Электронный ресурс] – Режим доступа до джерела: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Stiling/2011_5_1/386_391.pdf.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

- ASCS** Akademický slovník cizích slov / kolektiv autorů pod vedením Jiřího Krause. – Praha: Academia, 2001. – 836 s.
- EKJ** V. Rameš Po kom se jmenujeme. Encyklopedie křesťných jmen. / Václav Rameš. [Электронный ресурс] – Режим доступа до джерела: <http://libri.cz/databaze/jmena/index.php>. – Назва з екрана.
- GbSlov** Gebauer J. Slovník staročeský / Jan Gebauer. - 2., nezměn. vyd., (V Academii 1.) [on-line]. – Praha: Academia, 1970. – 2 sv. Verze 0.4.2. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [Электронный ресурс] – Режим доступа до джерела: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- MESJČ** Machek V. Etymologický slovník jazyka českého / Václav Machek. – Druhé, opravené a doplněné vydání. – Praha: Academia, Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1968. – 866 [1] s.
- PSJČ** Příruční slovník jazyka českého. – V Praze: Státní nakladatelství: Školní nakladatelství : SPN, 1935-1957. – 9 sv.
- RČES** Rejzek J. Český etymologický slovník / Jiří Rejzek. – Vyd. 1. – Voznice: Leda, 2001. – 752 s.
- SN1** Nová slova v češtině: slovník neologizmů / kolektiv autorů pod vedením Olgy Martincové. – Vyd. 1. – Praha: Academia, 1998. – 356 s.
- SN2** Nová slova v češtině 2 : slovník neologizmů / kolektiv autorů pod vedením Olgy Martincové. – Vyd. 1. – Praha: Academia, 2004. – 568 s.
- SSČ** Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Zpracoval lexikografický kolektiv ÚJČ ČSAV / Hlavní red.: Josef Filipek, František Daneš. – Praha: Academia, 1978. – 800 s. i Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Zpracoval lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český Akademie Věd České Republiky. – 4. vydání r. 2005, dotisk 2007. – Praha: Academia, 2007. – 648 s.
- SSJČ** Slovník spisovného jazyka českého / za vedení Boh. Havránka ... [aj.] zpracoval lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český ČSAV. – 2., nezměněné vyd. – Praha: Academia, 1989. – 8 sv.
- VW** Vokabulář webový [on-line]. Verze 0.4.2. [citováno ze dne 8. 8. 2008]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [Электронный ресурс] – Режим доступа до джерела: <http://vokabular.ujc.cas.cz>. – Назва з екрана.
- PNJ** Kopečný Fr. Průvodce našimi jmény / František Kopečný; [předmluva František Kopečný, Vladimír Šmilauer]. – 2., přeprac. a rozš. vyd. – Praha: Academia, 1991. – 259 s.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

англ. – англійська
араб. – арабська
ВІ – власне ім'я
гр. – грецька

нім. – німецька
с.-гр. – старогрецька
с.-ч. – старочеська
франц. – французька